

RADIOSCOLA ROMONTSCH TEXTS COMPLESSIVS

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH / PUBLICAZIUN DELLA COMMISSIUN RADIOSCOLA

Redacziun: Alfons Maissen

Stampa Tagblatt Cuera

EMISSION 14. I. 64, 14.25-15.00 h

Compara sis gadas, ils meins
d'october tochen mars

LUZI TSCHARNER, ANDEER

Digls casteals an Tumgleastga

Tgears sculars,

nus lagn oz far anzemen egn vieadi tras la Tumgleastga. Mo savez ear noua ela e, la Tumgleastga? Forza sara-gurdez anc ampo da l'ura da geografia cur c'igl voss surmester â raquinto d'ela. Que e quela grânda a beala valada trânter Tusàn a Razen. Da la Tumgleastga vez siir udieu anzatge? Vos vez angivino andretg: Que e la valada digls blear casteals. Parpart eni oz me ruegnas ple, mo trânteraint â'gl anc daquels c'en aschi bagn anurden, c'igls lur possessurs san star liaint. Savez quants c'igl e? Lagn egnea dumbrar sei els anzemen. Forza palenda an vossa stiva da scola egna carta digl cantùn Grischùn. Lu sa egn da vos gest mussar cu'gl fest nouca quels casteals en.

Scha vagnagn da Razen a Tusàn, vasainsa ordafor Givòlta oransei agls greps l'amprema ruegna. Ela sanumna Nieder-Juvalta, mo nus lagn dar ad ela egn num rumantsch: Givòlta-sut. Sur la vischnànca e la sagunda. Savez sco quela â num? Que e Ober-Juvalta. Nus gagn Givòlta-sura. Sco l'istorgia scriva, sudevan tutas duas a la madema famiglia. Tgi sa partge quels da Juvalta — aschi vevan igls biageaders num — en eia a star aschi aintansei agls greps? Sut Tumegl catainsa igl losch caste d'Ortenstein. Suainter la guera da Schons digls 1451 e quel parque c'el sudeva a quels da Werdenberg-Sargans, vagnieu ars gieu, mo ple tard âni puspe bigigieu sei el fearm a bagn, ad anc oz avda igl possessur liaint. Sper Pasqual â'gl duas ruegnas. Quela sut vischnànca â num Alt-Süns. Ple cun-schaint e igl clutger da Canova, la ruegna da Neu-Süns. Trânter Roten ad Almen stat sco egn pastur sur l'antiara valada igl caste da Rapertg. Anaquel sanign vurdar igl local nouca igl Gieri Jenatsch cun seas cumpogns â mazo igl sieus anamitg Pompejus Planta digls 1621, la damàn prest digls 25 da favrer. Ear sut Pratval â'gl egna ruegnet. Da leza pogn me ver ple egn tocet d'egn mir. Que fuss sto igl schinumno Hasensprung. Scha nagn anavànt, vagnainsa a Farschno. Qua catainsa dus casteals

pogni amiaz vischnànca. Ad ple anaint sper l'Albula â'gl puspe dus. Gl'amprem sanumna Balenstein a tschel tschaint ancunter igl Schyn e Campi near Campell. Lez e oz me ple egna ruegna. Sur Seglias saddòlza Ehrenfels, quela ruegna c'e vagnida restorada a renovada a dat oz albiert a la giuvantetgna. A l'antscheata da la Viamala, sen que grugn sur Tusàn vezign anc la ruegna da Hohenrätien, near Rezia òlta, sco'la sanumna par rumantsch. Vez dumbro quants c'igl â agltut? 12 tocs. Givòlta-sut a sura, Ortenstein, Neu-Süns ad Alt-Süns, Rapertg, Hasensprung, Farschno, Balenstein, Campi, Ehrenfels e Rezia òlta. Egl a vos curdo sei ca prest tuts ân nums tudestgs, schagea c'igl bagliafavan digl tains nouca quels casteals en vagnieus bigigieus an l'antiara Tumgleastga, gea schizun a Cuera me rumantsch? Tutegna catainsa an quela cuntrada plets sco Ortenstein, Balenstein ad aschi anavànt. Savez partge? Igls nums agls casteals an quels do c'àn bigigieu els, a que e betga sto gliend orda nouca valada, na que eara signureia eastr, surtut orda Teara Tudestga ca rigeva diglsez ons tier nus.

Veze vos oters ear sadumando partge c'ign â bigigieu avànt blear ons daquels casteals? Par saver rispunder a nouca damunda, stuainsa ir liansch anavos an l'istorgia, biabagn 1000 ons. Las noucas valadas vagnevan diglsez tains mainzguard traversadas da pievels salvadis ca splundargeavan ad angulavan tut que c'igl catavan a ca matevan fiec veda tut que c'eara an lur veia. Tgi saveva an aschi egn cass gidar agl pievel c'eara an tema. El sez, el bigigeava schinumnos refugis. An egn liec adato vagneva fatg egn mir da teara a crapa fearm anturn ad anturn, aschi ca quel eara fortifitgieu bagn ancunter anovers. An tains malruassevels da guera fugeva tut la gliend da la valada an aschi egn refugi, cun tut que c'igl vevan, cun biastga a tgoras a natural cu'gl damaglear c'igl vevan dabasegns. Qua stevni antocen igl prigel eara passo ad els savevan puspe turnar anavos sen lur bagns. Ear an Tumgleastga vevi daquels refugis. Egn eara sen Rezia òlta. Vurdar egnea sen vossa carta. Que plaz eara sco destino par que diever. Davenda qua vevign egna vesta grandiusa sur l'antiara valada. Ign vazeva ad udeva tge ca cureva an bass. Mo ear defender savevign bagn quela fortezza ancunter egn anamitg: Dad egn mèn vevi egn

grop da biabagn 200 m òlzetga, dals oter dus spundas tessas. Cugls ons âni bigigieu or ple bagn que plaz. Par la gliend âni fatg tgeas par saver star liaint, par lur biastga nugls. Ad ânc anzatge e vagnieu vitier. Siir vez egnea udieu a gir: Ple grânda ca la tema e, ple fearm c'ign antscheva a crer veda Nossegner. Cul veva da fugir, santeval igl migler quânt pintg ca'l eara, igl carstgân, a parquegl uraval pigl agid digl Tutpussaint. An da quels refugis âni parquegl ear bigigieu baseglias. Ear sen Rezia òlta catavign egna daquelas. Oz me vezign ple la sia ruegna. Quela baselgia sarveva d'antscheata sco baselgia d'antiera valada, da la Tumgleastga a da la Muntogna. Rezia òlta e peia egna forteztga zun viglia. Suainter la getga schizun â Rätus, gl'amprem manader digl pievel grischùn, fundo que caste. El vegi vivieu bagn egna ureala seiqua. Mo cugls ons â lu Rezia òlta survagnieu ânc egna otra muntada. Or d'igl refugiu c'eara surtut destino agl pievel â'gl lu do egn dretg caste cun castelan a fumeiglia. Ded ânc egnea egn tgit sen la carta da geografia. Tras la Tumgleastga passava egna veia da grânda impurtânza, la veia ca manava da Cuera a Tusàn a tras la Viamala aint a vei sur igl cualm da Spleia near Bernardegn aintan giou an l'Italgia. Quela vagneva druvada da marcadants, mo surtut ear digls imperaturs tudestgs. Iglsez vevan mainzguard da passar aintangiou an l'Italgia par sutameter puspe pievels malruassevels ca levàn betga ple easser culpànts d'els. Las stradas ca manavan sur igls cualms grischuns aint, earan parquegl da muntada par els, ad els ampruvavan da sagirar quelas cun tut lur miats. Aschi â'gl grând Otto I da Teara Tudestga anturn igls 950 tschincigieu agl uestg da Cuera beal funs a fritgevelas cuntradas agl Grischùn ca quelas veias sur igls cualms aint segian an màns da seas amitgs. Partge tgi ca saveva passar sainza disturbis sur igls cualms aint, lez saveva ear regier sur l'Italgia. An Tumgleastga vevi dus casteals ca partgiravan la veia da transit. A la fegn eara que Rezia òlta, mo ear a l'antscheata catainsa egna daquelas bastiùns: Givòlta-sut. La tuor seza — nus vazagn oz me ple la sia ruegna — eara sensum egn grep seiadaint an la crappa c'igl eara strusch da rivar tier ela. Qua steva igl castelan digl seas tains. Mo sut igl grep eara egna grânda curt, sigirada cun egn mir gross. Tras quella vevan tut quels da passar ca levàn ir tras la Tumgleastga, partge la veia manava d'egna porta aint an la curt a da l'otra anor. Sen mintga cass vevan igls marcadants da piglear qua taglias par lur robas. Dasperas sarveva ear sco refugiu pigl pievel an tains malsiirs.

Mo betga tut igls casteals vevan egna muntada parmurda la veia da transit. Schisco â'gl tântas ruegnas, sadumandaz uss vus cun raschùn, tge muntadas vevan lu quelas? Par declarar que, stussiou vus ânc tantar ampo cun istorgia. Me spitgead, jou fetg a vus egn per damundas. Sco vagn gest udieu avànt, druvavan igls pievels schinumnos refugis. Vainsa nus ear ânc daquels? Na, nus druvagn oz

zunnut daquelas forteztgas. Savez partge? Sch'anzatgi less splundargear la nossa patria, scha veanal dusto latier. Savez da tgi? Da voss babs a frars a schizun forza danqual tat da vus. An tains malsiirs ân iglsez subit dad ir a maliter, agls confegns a partgirar la nossa teara ca vus cun las mamas savetgiass viver an pasch a ruos. Tgi veva agl tains vigl da vurdar pigl urdan an teara? Que eara igl imperatur near igl retg. El veva da far guera ancunter armadas eastras ca levàn disturbar la pasch an nossas cuntradas. Eara el druvava schuldada. Tut veva lu dad ir sut las armas cur c'el clamava. Mo senaque ca quelas gueras vagnevan veia ple lûngas, saveva betg tut bandunar la nossa teara. Tgi vess lu ânc luvro igl funs a tgea? Parquegl âni fatg duas partidas: Els ân getg: Nus eassan igls schuldos, nus nagn a partgirar la nossa patria, vus eassaz igls purs, vus stez a tgea a tschantaz garneztga a fez fagn. Mo ca nus savetgian ear viver, stuez vus dar a nus ampo da vossa garneztga ca vus produzaz. Aschia âni fatg gieu l'egn cun l'oter. Sch'egn schuldo defandeva bagn an la guera, survagneval digl retg tschincetgs, pros near cuntradas. El saveva uss cumandar d'elas. Igl cavalliers, aschi sanumnavan ussa igls schuldos, ân bidalûnga getg: Nus eassan daple ca quels purs ca tofan tugi da ladem, nus eassan signureia, a parquegl savainsa betg star an vischnànca anzemen cuglsez. Nus lagn bigigear par nus anzanouas sulet egn caste. Egn tains nov â antschiat, igl tains digl feudalism: Igl cavalliers en ieus sigls bots ad ân bigieu casteals ad igls purs en vagnieus culpànts dad els.

Ad ussa lainsa peia vurdar ple datier quels casteals feudals, lagn ampruvar d'antschartgear igls partratgs ca quels cavalliers ân fatg, cugl en ieus ved lur bigigem. Scha vus, tgear sculars, bigigeaz forza an biabagn vantg ons egna tgea, sen tge vurdaz lu vus? Gl'amprem tschartgeaz vus siir egn beal plaz, sch'igl e pusseval cun egna beala vesta. Siir matez vus lu vossa tgea betg aintanmiaz las otras tgeas. Igl ple bugent vez natiral ânc egn liec nouc'igl e ruassevel. Andavaints vurdaz ca la vossa tgea vegi egna stiva spaziosa a combras grândas a drizaz aint tut las cumoditads d'oziglgli, a scha's vez ânc davànt anzanouas egn irtet cun egn per pumers, lu eassaz cuntaints. La vossa tgea vez gea fatg par saver star liaint a ple amparnevel a curtasevel ca vus savez ver an ela, miglra ca'la e. Anaparts da vus fan forza egna tgea ampo ple grânda, igls oters ple pintga, tut sagund quânt rehls ca vus eassaz alura. A tge manageaz, suainter tge ideias ân igls cavalliers bigigieu lur casteals? Anzatge santainsa speart: Sch'igl possessur eara reh near pover. Egn pover feva egn caste me ord egna suleta tuor. Ear an Tumgleastga catainsa daquelas, par exaimpel a Canova, near Alt-Süns, near Givòlta-sura. Blear daquelas tuors sarvevan me a fumeiglia. Sch'igl possessur veva daple daners lu stueval mussar que agls oters. El bigigeava egn caste ple grând a drizo aint ple feudal sco quel d'Ortenstein near Ra-

pertg. Mo aschi egn caste eara betg me egn avdàza par saver star liaint, el veva ànc egn otra mira. El eara ear egn forteztga. Ear nus vagn oziglgi daquelas. Siir tut vus ancunaschez quels liecs aint igls greps nouc'igl noss maliter â fatg portas da fier malageadas cun tutas sorts calurs. Davos quelas forteztgas sazupan igls noss schuldos par saver dustar miglier igl anamitg, davos igls mirs digls casteals sazupavan igls cavaliers par saver defender miglier ancunter lur adversaris.

Vus vez forza ussa marveglias, tge anamitgs c'iglsez vevan. Blears detgavuda. Igl e betga d'ambliar ca la ple part da quels cavaliers vevan ear ànc la funcziùn da castelan. Els vevan peia da trer las taglias par egn signur ple grànd a reh. Quànt bugent quela sort gliud eara vasida tier igls noss purs, glez raquintan las getgas bagn avunda. Vus druvaz me sapartartgear ved Gion Caldar aintan Schons near ved igl castelan da Rezia ôlta ca e saglieu cun sieu tgavagl sur igl grep gieu. Sch'igls purs levàn prender vandetga a li castelan, saveva lez me ple fugir davos igl mir gross da sieu caste. Mo betga me igls seas sutamess savevan far mal igl vainter ad el. Dapartut vevì tràter igls grànds signurs ear pintgs a tut sabaztgeava l'egn cun l'oter. Ear an aschi egn cass eari fetg bian, sch'igl caste veva bùns mirs, scha'l eara egn fearma forteztga.

Avànt da constuir egn caste eari peia da vurdar sen duas tgossas: El veva dad easser egn sira forteztga, mo el veva ear dad easser egn avdàza pigl possessur. Igl deva qua da sapartartgear da tutas tgossas. Gl'amprem tschartgevnì bagn egn plaz adato. Igl eara betg adegna leav d'anflar aschi egn. Quel veva da cumplanir duas premissas: Igl castelan stueva par l'egna ver egn beala vesta sen l'antiara cuntrada. Surtut stueval ver bagn las veias a stradas ca passavan tras la valada. Par l'otra dueval saver defender bagn sieu caste. Tge devi oter ca bigigear quel anzanouas oransum egn grep. Da dus màns vevni lu siir betg da spitgear atacas. Da grànda muntada eara ear la veia ca manava tier igl caste. Scha nus schagn oz far egn tgea ampo dasperas or, lu lainsa tier quela egn beala veia, sen la quala ign sa — schanzaco pussevel — ir cun egn auto. Mo la veia d'egn caste veva blear ple grànda impurtàza. Que eara la suleta pussevladat da rivar tier la forteztga. Quela vagneva druvada digl castelan a lu igls seas, mo ela saveva gest schi bagn sarvir agl anamitg par seas intent. Parquegl dastgeavla betg easser mengia amparnevla, gea, las veias tier Givòlta-sut a sura earan bigigeadas aschi schleatas c'ign gnànc saveva druvar elas par tgavals. Iglsez schevni an nugls gioudanpes digl grep. Ad ànc sen anzatge eari da vurdar. Digl caste anor stuevign adegna ver l'antiara veia c'ign eara orianto dad uras sch'anzatgi rivava. Sen quela devi lu igl ampren cumbat. Cun piliats a crapa vurdavni da spuantar d'antscheata igl anamitg, a sch'igl nava betg

oter, scha sapitgeavni a sabaztgevnì davànt la porta digl caste. Quel gudigneava ca veva igls ple grànds pugn a la ple fearma bratscha. Igl fortel veval lu natural quel ca saveva sadar da surangieu. Stuess forza betg crer c'igl anamitg ampruvava me da clerbeal gi da prender aint egn caste, na, la notg saruschnaval mainzguard dascus natier par surventscher l'oter. Mo ear cun daquelas malamparnevlas surpresas â'gl bigigeadar d'egn caste quinto. Quegl ampruvaval d'impedir cun da tuta sorts d'obstacles c'el mateva an veia. Ad Ortenstein â'l tgavo or egn afuns foss anturn igl caste. Anaquel savevign schar curar aua, cugl eara dabasegns. An oter liecs — me vurdàt sez scha's passass egnia sper egnia ruegna vei — devi pùnts c'ign saveva trer sei la notg, near ca la veia manava gl'ampren tras egn porta c'eara an mir ampo avànt igl caste sez. Nouc'igl nava, fevni ear la spunda ple tessa. Igl esch eara igl ple digl màn digl grep. Aschi veva igl anamitg dad ir anturn igl mir ad ign saveva forza spuantar el cun crapa a paliats da surangiou avànt c'el veva do don. Ear ved anzatge oter sapartargeavni, sch'igl bigigevan igl lur caste sen egn grep: Ved igl fundamaint. Quel veva dad easser sigl grep, betga c'igl anamitg saveva tgavar egn rusna sut igl mir aint, forza da notg, a prender aint aschi la forteztga sainza sforzs.

Igl bigetg fortifitgieu igl ple fearm d'antier caste eara la tuor. Vez vus egnia vurdo egn daquelas? Scha betg, fed que cun l'amprema caschùn ca's vez. La tuor vagneva construida cugl ple grànd quito. Igl possessur eara losch d'ela a parquegl feval ela schi grànda ad ôlta sco'l saveva. Sch'igl antier caste existeva me ord egn tuor, lu eara quela parsuia fatga scoglsoda. An Tumgleastga catainsa egn tropa daquelas tuors suletas. Antschavainsa ordafora. Givòlta-sura, lu Alt-Süns a Canova, plenaint igl Hasensprung ad ear Ehrenfels eara poc oter c'egn sulet bigetg. La tuor eara la forteztga la ple fearma da tut igl caste. Parquegl vevla igls ple gross mirs. A Rappertg par exaimpel masiravni duple ca 2 meters. Agls amprens palantschieus d'egna tuor catign prest nignas faneastras. Sminaz partge? Sch'ign rumpeva or egn faneastra agl mir, sch'earal an que liec ple flevel. Mo flevla dastgeava la tuor betg easser, surtut betg agls palantschieus sut. Gnànc egn esch manava sutaint. Quel catign dapartut per an la sagunda near tearza, blearas gea schizun per an la quarta alzada. Ear que veva igl bigigeadar pondero fegn a manedel. Tragl esch aint saveva igl anamitg rivar igl ple speart an la tuor. Parquegl âni dapartut fatg fetg pintg el, gest grànd avunda par schar vagnir aint egn parsuina alica. Tier quela antrada rivavign sur egn stgeala tessa da len dordvart digl mir. Igl deva schizun tuors nouc'ign saveva prender davent quela mintga sera cur tut eara a tgea sco egn stgeala da letria. An cass da prigel eara quela ear tier las otras tuors lu prest ruta gieu ca nign pudeva far diever d'ela. Par defender l'entrada da la tuor ple bagn, catainsa sur igl

esch egn aschi numno balcùn tort, cun egn rusna gio-
undem. Qua savevign fierer gieu crapa near rascha bugli-
ainta sen quels ca levan cun tuta curascha vagnir sei a
rumper aint igl esch. Quelas tuors bigigevni dapartut —
sco ve gea getg — schi òlt sco pussevel. Davenda lur
tetgs vevni lu betg me egn vesta grandiusa, na, ign pu-
deva ear fierer cun ple grànd slànsch crapa da quela
òlteztga sen quel ca leva disturbar igl pos. Nouc'igl veva
egn tetg eara quel bagn da len. Mo gest sut el catavign
ànc egn palantschieu da mir a crapa. Que eara d'antalir.
Egn tetg me da len fuss blear mengia malsiir. Quànt leav
vess igl anamitg cun egn piliat da fiec savieu arder gieu
tutafatg. La tuor eara igl davos refugi digl castelan a
la sia famiglia. Igls palantschieus sura earan parque dri-
zos aint aschi c'igl savevan star bagn liaint. Tut que c'ign
druvava eara avànt màn. Igl veva litgs par durmir, igl
veva egn cuschegna a blearas gea parfegn egn furn par
cuschinar, igl veva egn local par saver star durànt igl gi,
cun bealas faneastras cun nischas ca vurdavan or an la
cuntrada. Sen quelas sasevan bagn las dunas digls cava-
liers gi par gi a spitgeavan sen lur umans a fànt pli-
matsch par igls bàncs sper faneastras. Lur veta purtava
poc digl nov. Elas earan angraztgevas par mintga noveta
c'igl deva. An blearas tuors anflainsa ear egn tgipluta.
Agl palantschieus sut vevi spensas cuagl damaglear par
tuts, a mur gioundem — vus savez tge — qua eara la
parschùn zupada.

Antocan daqua vainsa nus surtut bagliafo digl caste sco
forteztga. Nus vagn vieu sco igl cavalier tschartgeava or
egn plaz adato par bigigear, sco'l vurdava bagn nouca la
veia nava a sen tge moda a maniera c'el fortifitgeava la
sia tuor. Ussa lainsa nus vurdar tge avdànta c'igl caste
eara. Ple grànda a reha ca la signureia eara, ple grànd
a losch igl seas caste. Egn tuor suleta sco quela da Ca-
nova near digl Hasensprung eara siir dretga par la fu-
meglia near par egn castelanet da pintga muntada, mo
tut igls oters earan betga cuntaints cun aschi poc. Par-
que catainsa nus tier blear casteals egn per bigetgs. Nouc'
igl eara pussevel fevni sper la tuor ànc egn avdànta ple
cunfortabla, igl schinumno palas.

An quel anflainsa difaraints locals. Sutaing vevi igl ple
nugls par tgavals near tschalers. An las otras alzasas vevi
lu la sala digls cavaliers, las combras da durmir ear
piglsez, la cuschegna a la spensa a sut igl tetg las com-
bras da durmir par la fumeglia. An blear logens eara ànc
egn tgipluta. Eassaz vus egnea steia an aschi egn palas?
Jou schmign tge ca vus vez partartgieu lu: Que eara
grandius da viver qua. Egl betg la vardat. Na, la veta
d'egn cavalier near surtut da la sia famiglia eara nut schi
beala ad intrassanta sco nus cartagn oz. Bagn devi ear
sigl caste beal gis da feastas. Par que diever sarveva sur-
tut la sala. Lagn egnea vurdar quela ampo ple datier.
Pigls gusts d'ozigligi fussla siir mengia primitiva. Jou

creg strusch c'anzatgi da vus fuss cuntaint cun daquels
indrez. Antschavainsa cuagl palantschieu. Quel eara digls
vigls tains me orda arschiglia zapada anguliva. Suainter
àni lu antschiat a meter platas crap sensur. Per anturn igl
15avel tschentaner e igl palantschieu da len cunaschaint.
Igls mirs freds ampruvani da decorar cun peals near
scha las dunas earan anschinevas an lavurs da màn, scha
surcusevni tuaglias par palander vedlander. Igls maletgs
c'ign veza oz, quels en blear ple giuvens. Igl problem
igl ple grànd eara igl scòldamaint. Bagn catign an tut
quelas salas egn pegna duvierta, mo quela pudeva
strusch scaldar gl'antiar local. Parquegl sasevign anturn
que fiec, schi datier sco'gl nava a raquintava l'egn a l'oter
getgas ad istorgias. Ear cun las faneastras vevni egn
pover giomer. Veder, sco nus vagn oz, ancunaschevign
da lez tains ànc betg. Tge savevni peia far gl'unviern?
Nut oter ca sarar aint igls barcùns. Bagn vevan quels
rusnetas parmurda igl cler. Mo cuagl feva detg fred, stue-
van quelas vagnir stupadas cun sdratscha. Lu eari da vidar
la cazola gl'antier gi, la cazola sef near me egn toc len
taglia. Ca que fardava lu adegna da fem, pudez cum-
prender.

Propi tgòld eari igl unviern me an cuschegna. Parquegl
stevan tut igls abitànts durànt igl gi anzemen là. Mo
eassaz vus ear egnea steia sen egn alp an tigia cuagl
sagnùn caschava. Tge e qua igl mender? Igl fem. Aschi
eari ear an quelas cuschegnassas, surtut gl'unviern. Da gis
da fagugn near cuagl sulegl deva sigl tgimegn, lu vagneva
tut igl fem anavos an cuschegna ca nign pudeva ple star
liaint. Qua devi lu nut oter ca fugir an las combras. Cun
padealas da burnieu ampruvavni là da rumper las ple
gràndas fardaglias. Sch'ign oda ànc, ca blear daquels
casteals earan gl'unviern saro gieu digl curnturn antras
nevaglias, lu pogn cumprender quànt vess c'igl spitgea-
van sigls amprems beals a tgòlds gis da la parmavera,
nouc'igl savevan puspe ir or agl liber a guder igl cler
digls gis suleglivs.

Sper igl palas vevan igls casteals ple grànds ànc oter
bigetgs. Quels earan closs aint tras egn mir. Egn pro-
blem ca deva siir ear da sapartartgear fetg blear, eara
l'aua. Tier tut igls casteals da la Tumgleastga catign
tgavo anzanouas egn schinumnada zisterna. An quela
manavni aua da plievglia c'igl druavan surtut an tains
da misirgias. Par mintga gi vevni aua frestga. An nossas
cuntradas nouca vals a dutgs curan an grànd diember an-
cunter igl Ragn, savevign ir par ela gi par gi near schizun
manar ela cun egn dutg na tier igl caste. C'igl vegian
sco agls casteals da la bassa, tgavo egn rusna grànda da
la curt angiou antocen c'igl segian vagnieus tier aua,
glez e betg ancunaschaint an la Tumgleastga. Igl funda-
maint eara sen mintga cass blear mengia dir. Me tier
igl caste d'Ortenstein catainsa aschi anzatge. Digl tschaler
angiou va egn tunel. Oz nign ca sa ple noua. La getga

gi ca tut igls casteals earan avànt liieus l'egn cun l'oter cun daquels tunels sut teara. Tras quels vegiani savieu fugir mo ear clamar par agid. Que e strusch la vardat. Quel d'Ortenstein druvani sen mintga cass par ir par aua an tains malsiirs.

Nus vagn vieu c'igl veva an Tumgleastga — scha dastgan gir egl aschi — duas sorts casteals: Quels ple vigls sco Rezia òlta a Givòlta-sut ca vevan egna grànda impurtànta par la veia da transit. Plenavànt vainsa ampruvo da declarar lùng a lo la muntada digl caste feudal. A la fegn da nossa radioscola lainsa ànc egna e passar tras l'antiara valada a gir da mintga caste egn per tgossetas ord la sia istorgia.

Antschavainsa tier Givòlta-sut. Quel sudeva a egn signur ca veva num da Juvalt. Igl amprem odign d'el igl on 1149. Durànt la gueara da Schons digls 1451 e que caste ear vagnieu fatg ampaglia, mo prest bigigieu sei puspe. Anturn igls 1500 e igl davos possessur ieu an Gidegna a scho anavos el a la deruta. *Givòlta-sura* sudeva ear a la famiglia da Juvalt. Quel àni an tut cass bigigieu suainter c'igl vegian egna miglra survesta sur l'antiara valada. Tras partgida àn quels da Rapertg savieu artar el a ple tard e'l ieu agls màns digl uestg da Cuera. *Ortenstein* e ànc oz aschi bagn anurden c'igl seas possesur sa star liaint. El soda tigls beals casteals ca catagn agl Grischùn. Bigigieu el vagnieu anturn igls 1250 digls barùns da Vaz. Suainter la mort da Donat da Vaz ca à gieu vivieu egn tains a Ortenstein, à sieu schender, igl Rudolf da Werdenberg-Sargans arto el. 1451 el ear vagnieu ars gieu digls vilintos da Schons, mo prest puspe fatg sei da nov. *Alt-Süns* ca e ord igl on 1200 biabagn a *Canova* c'à gea num *Neu-Süns* earan tuors daquels da Vaz. Sen mintga cass stevan aint quels administraturs da lur bagns. Igls 1451 en ear els vagnieus ars gieu. Podà c'igl àn

puspe restoro els suainter, mo davenda lu sagn nut ple dad els. *Rapertg* e ear ànc oz avdo digl possessur. Sco las cronicas raquintan e quel vagnieu bigigieu digls signurs da Rapertg anturn la fegn digl 12avel tschentaner. Ancunaschaint el a nus ca Gieri Jenatsch à mazo igls 1621 igl Pomp. Planta liaint. Digl *Hasensprung* sagn zunpoc. Ign cre c'el sudeva a quels da Vaz a lu a quels da Werdenberg. *Farschno*, que caste e vagnieu bigigieu digl uestg da Cuera, da Heinrich da Montfort igls 1272. *Farschno* eara igl zentrum da l'administratzgùn digls bagns digl uestg an Tumgleastga. Da *Baldenstein* odign gl'amprem digls 1246 ca'l e vagnieu bigigieu da la famiglia da Baldenstein. Ear el e vagnieu rut gieu egn per gea, mo adegna puspe restoro. *Campell* e vagnieu bigigieu 1290 digl Campell. Tut igls Campells ca stattan oz an Gidegna darivan da quel. Antocan igls 1700 à'gn savieu star an el. *Ebrenfels* sudeva agls signurs da Seglias, lu à la claustra da Tgazes survagnieu possess d'el. Anturn 1700 eara'l egn ruegna. Oz el renovo a dat albiert a la giuvantetgna. *Rezia òlta* e igl ple vigl caste da la valada. Agl plaz nouc'igl veva egn refugi pigl pievel à egn signur da Rialta bigigieu suainter sieu caste. Mo igl davos da quella famiglia — aschi gi la getga — e saglieu cuagl tga-vagl sur igl grep gieu — a davenda igls 1400 el me ple egna ruegna.

Literatura druvada:

Erwin Poeschel: Das Burgenbuch von Graubünden
Hans Lehmann: Die gute alte Zeit
F. Pieth: Bündner Geschichte
Veit Valentin: Weltgeschichte
Hugo Schneider: Burgen und Burgenforschung
Terra Grischuna: Heft Nr. 3, 20. Jahrgang, Burgenreiches Graubünden.

